

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, старшого наукового співробітника, професора кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М.Д. Ярмаченка факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова Шевченка Володимира Миколайовича

на дисертаційну роботу Колбасової Христини Василівни

«Психологічні особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами»,

що представлена до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертації

Значущість даного дослідження зумовлена збільшенням кількості дітей з кохлеарними імплантами та необхідністю оптимізації їх когнітивного розвитку, а також покращення соціальної адаптації в умовах сучасного динамічного суспільства. Дошкільний період, як відомо, є сензитивним для формування базових елементів особистісної структури, включаючи інтелектуальні та соціальні компетенції. Водночас діти з кохлеарною імплантацією, з огляду на особливості аудіо-перцептивного досвіду, демонструють відмінні вектори розвитку у порівнянні з нормально чуючими однолітками, що обумовлює необхідність вивчення альтернативних каналів пізнання і комунікації. Саме невербальний інтелект стає тим компенсаторним ресурсом, який, за умов відповідної психолого-педагогічної підтримки, може виступити основою для гармонійного розвитку таких дітей, їхньої ефективної соціалізації та самореалізації.

В останні десятиліття зростає інтерес до вивчення розвитку дітей з кохлеарними імплантами, що пов'язано з розвитком технологій кохлеарної імплантації та розумінням необхідності комплексного підходу до їхньої реабілітації. Сучасні дослідження зосереджуються на впливі кохлеарної

імплантації на різні сфери розвитку дитини, включаючи мовлення, когнітивні функції, соціально-емоційний розвиток та формування життєвих навичок.

Кохлеарна імплантacja є важливим методом реабілітації осіб з порушеннями слуху та відіграє значну роль у розвитку мовлення, навчанні та соціальній інтеграції. Це складний процес, ефективність якого залежить від багатьох факторів, таких як вік, ступінь втрати слуху, супутні захворювання та індивідуальні особливості. Дослідження також показують, що кохлеарна імплантacja сприяє нейропластичності мозку, що позитивно впливає на розвиток мовленнєвих навичок, когнітивних функцій та інших сенсорних систем.

Важливим аспектом є психологічна підтримка та соціальна взаємодія, які відіграють ключову роль у розвитку комунікативних здібностей, формуванні самооцінки та успішній інтеграції дитини в суспільство. Узгодженість дій педагогів і батьків є важливою умовою успішної реабілітації та розвитку дітей з кохлеарними імплантами.

Зважаючи на вищезазначене, дисертаційне дослідження присвячене актуальній темі формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, добре обґрунтовані теоретично, а їх достовірність підтверджується результатами констатувального та формувального експериментів.

Важливо відзначити, що мета дисертаційної роботи, яка полягає в розробленні теоретико-обґрунтованої та експериментально апробованої програми формування невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, сформульована чітко і науково переконливо, з урахуванням об'єкту і предмету дослідження.

Аргументованими і вичерпними є завдання дослідження, які полягають у здійсненні теоретичного аналізу проблеми невербального інтелекту в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі; обґрунтуванні та розробленні

моделі невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами; теоретичному обґрунтуванні та розробленні емпіричного дослідження: визначення діагностичного інструментарію для дослідження компонент та структур невербального інтелекту; експериментально перевіреній моделі невербального інтелекту; встановлення корекційно-розвиткового впливу програми «Метаігрова психотерапія у роботі з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами» на становлення невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Здобувачка Христина Колбасова комплексно підійшла до вирішення окресленої проблеми з використанням сучасних методів дослідження, зокрема:

- теоретичні: загальнонаукові для вивчення зарубіжних та вітчизняних досліджень; історико-логічний; метод термінологічного аналізу; наукової інтерпретації; моделювання – для побудови моделей у процесі дослідження; контекстний та прогностичний метод;

- емпіричні: діагностичні; обсерваційні; порівняльно-зіставні; метод експертних оцінок.

- математично-статистичні: (під час обробки експериментальних даних використано якісний та кількісний аналіз емпіричних показників з використанням методів математичної статистики (U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стюдента, коефіцієнт кореляції за К. Пірсоном; результати достовірності за критерієм Фішера).

Головними науковими результатами дисертації Христини Колбасової є такі:

1. Вперше сформульовано визначення невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

2. Дослідницею вперше розглянуто психологічні аспекти формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Проаналізовано теоретичні засади цього психологічного утворення,

його місце в загальній та спеціальній психології, а також історичний розвиток визначення «невербальний інтелект».

3. У дослідженні встановлено зв'язок між невербальним інтелектом та іншими типами інтелекту, такими як емоційний, соціальний та комунікативний, а також його вплив на структуру особистості дитини. Розкрито важливість вивчення невербального інтелекту в контексті розвитку дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з кохлеарними імплантами, та його роль у процесах соціалізації й інтеграції в суспільство.

4. У роботі представлено комплексні підходи до формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Також розглянуто теоретичні аспекти кохлеарної імплантації як методу реабілітації осіб з порушеннями слуху, її роль у розвитку мовлення, навчання та соціальної інтеграції.

5. На основі теоретичного аналізу розроблено модель невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, що включає когнітивну, особистісну та соціальну компоненти. Кожен з компонентів містить складові, що впливають на його формування та загальний рівень невербального інтелекту. Визначено рівні сформованості невербального інтелекту та охарактеризовано умови і чинники, що впливають на його рівень.

6. Сформовано психодіагностичний комплекс для дослідження невербального інтелекту, який може бути використаний практиками. На основі емпіричного дослідження представлено аналіз когнітивних, особистісних та соціальних аспектів невербального інтелекту у дітей з кохлеарними імплантами. Запропоновано методичні рекомендації щодо розвитку невербального інтелекту, які можуть бути використані в корекційно-розвитковій роботі.

7. Розроблено та апробовано програму корекційно-розвиткової роботи з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку. Програма спрямована на розвиток когнітивних процесів, емоційної сфери та соціальних навичок і включає комплекс вправ, ігор, що базуються на інтеграції артотерапевтичних методів, роботі з метафоричними асоціативними картами та

ігрової психотерапії. Ефективність програми підтверджено результатами емпіричного дослідження. Встановлено позитивний вплив корекційно-розвиткових занять на рівень розвитку невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

8. Визначено перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі, зокрема вивчення впливу різних факторів на розвиток невербального інтелекту та дослідження нейрофізіологічних механізмів цього процесу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідних тем відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України: «Науково-методичне забезпечення навчання дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху», 2021-2023 рр. (державний реєстраційний номер теми 0121U108670); «Науково-методичне забезпечення реалізації змісту освіти дітей з порушеннями слуху в умовах воєнного стану», 2024-2025 рр. (державний реєстраційний номер теми 0124U000493).

Практичне значення одержаних результатів дослідження

Практична значущість результатів, одержаних Христиною Василівною, полягає у можливості використання отриманих результатів та розроблених матеріалів у різних сферах, пов'язаних з навчанням та розвитком дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами; обґрунтовано та апробовано комплекс методик для діагностики рівня сформованості невербального інтелекту у дітей даної категорії (це забезпечує практичним психологам, вихователям та фахівцям (консультантам) інклюзивно-ресурсних центрів ефективний інструментарій для оцінки когнітивних, особистісних та соціальних аспектів розвитку дітей); експериментально визначено особливості формування невербального інтелекту у дітей з кохлеарними імплантами (ці дані можуть бути використані для диференційної діагностики, що сприятиме розробці індивідуальних підходів до навчання та корекції); розроблено програму формування невербального інтелекту, яка може бути використана в корекційно-

розвитковій роботі з дітьми старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами (вона забезпечує практикуючим фахівцям готовий інструмент для цілеспрямованого розвитку невербальних здібностей у дітей); виокремлено основні психолого-педагогічні умови формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами (можуть бути враховані при організації освітнього процесу та створенні сприятливого середовища для розвитку дітей); результати дослідження можуть бути використані при підготовці методичних посібників для психологів, вихователів, студентів, а також при підвищенні кваліфікації психолого-педагогічних кадрів, що сприятиме поширенню знань про особливості розвитку дітей з кохлеарними імплантами та впровадженню ефективних методів роботи з ними.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації

Детальне ознайомлення з дисертаційним дослідженням Христини Колбасової дає підстави стверджувати, що підхід здобувачки до окресленої в дисертації проблеми психологічних особливостей формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами відзначається глибиною і фундаментальністю. Всебічне усвідомлення проблеми дослідження уможливили розробити науковий апарат дослідження та визначити загальну стратегію наукового пошуку. Основні положення дисертаційної роботи обґрунтовані фактичними даними, які одержані у процесі проведеного емпіричного дослідження з використанням сучасних експериментальних методів. Викладені в дисертації положення констатовано у висновках, які логічно випливають із отриманих результатів.

Основні положення та результати дослідження висвітлено у 21 науковій праці (20 одноосібні), з них: 1 колективна стаття в електронному науковому періодичному фаховому виданні інших держав, який включений до міжнародних наукометричних баз Scopus; 1 одноосібна стаття в колективній монографії в науковому періодичному виданні інших держав, 5 статей у наукових фахових виданнях України, категорії «Б», що включені до міжнародних наукометричних

баз з психології; 2 статті в електронних наукових періодичних фахових виданнях інших держав; 12 публікацій апробаційного характеру.

Результати дослідження представлено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та конгресах впродовж 2021-2024 рр.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та основних положень дисертації

Дисертація оформлена згідно з вимогами до дисертаційних досліджень, а її зміст відповідає темі та завданням експерименту.

Структура роботи Христини Колбасової відповідає логіці наукового дослідження. У вступі правильно визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, окреслено загальну методологію, використану для наукового аналізу проблеми психологічних особливостей формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Робота складається з трьох розділів, кожен з яких ґрунтовно розкриває як теоретичні, так і прикладні аспекти заявленої тематики.

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз сучасних наукових джерел, присвячених проблематиці кохлеарної імплантації та розвитку особистості дітей із порушеннями слуху. Окрему увагу приділено усвідомленню категорії «невербальний інтелект» у контексті спеціальної психології. Здобувачка комплексно підходить до аналізу, зокрема окреслює міждисциплінарний дискурс, що включає елементи загальної, вікової, спеціальної та когнітивної психології. Структура першого розділу містить чотири підрозділи, які демонструють послідовне розкриття наукової проблеми: від загального до специфічного, що свідчить про глибоку аналітичну підготовку дисертантки.

Другий розділ має емпіричну спрямованість і містить всебічний аналіз структури невербального інтелекту в дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Дисертанткою запропоновано диференційовану модель, що охоплює когнітивну, особистісну та соціальну компоненти, кожна з яких вивчається окремо у відповідному підрозділі. Особливої уваги заслуговує розроблений психодіагностичний комплекс, який є не лише інноваційним, але й

високовалідуючим інструментом у роботі з дітьми старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Методологічна грамотність, дотримання принципів репрезентативності вибірки, а також використання коректного математико-статистичного аналізу підтверджують достовірність отриманих результатів.

У третьому розділі представлено авторську програму корекційно-розвиткової роботи, яка є вагомим практичним внеском у спеціальну психологію. Обґрунтовано застосування метаігрової психотерапії як ефективного підходу до стимулювання розвитку когнітивних, емоційних та соціальних навичок. Особливістю третього розділу є не лише детальний опис впровадження програми, а й наукове узагальнення її результатів із врахуванням безбар'єрного освітнього простору, що відповідає вимогам інклюзивного навчання.

Висновки лаконічно передають основний зміст і наукові положення дисертації, інформують про отримані результати констатувальної й експериментальної частини дослідження, підтверджують необхідність введення результатів дослідження до наукового обігу.

Особливої уваги заслуговує вибірка, сформована здобувачкою в межах емпіричного дослідження. Враховуючи специфіку цільової групи (дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами), процес добору респондентів вимагав надзвичайної ретельності, методологічної зваженості та значних організаційних зусиль. Христина Колбасова охопила низку спеціальних та загальноосвітніх закладів з інклюзивним навчанням, що дало змогу не лише забезпечити достатній обсяг вибірки, але й представити її у контексті різноманітних соціально-освітніх середовищ. Такий підхід значно підвищив валідність отриманих даних, дозволив врахувати широкий спектр індивідуальних та середовищних чинників, і є безперечною сильною стороною проведеного дослідження.

Варто відзначити високий рівень математично-статистичної обробки експериментальних даних, здійсненої здобувачкою. Застосування комплексу кількісних методів аналізу – зокрема, U-критерію Манна-Уїтні, t-критерію Стюдента, коефіцієнтів кореляції Пірсона та критерію Фішера – забезпечило

наукову обґрунтованість та достовірність висновків. Такий рівень статистичної аргументації є свідченням глибокої дослідницької компетентності здобувачки, дозволяє впевнено казати про ефективність запропонованої психокорекційної програми та підтверджує успішне досягнення мети дисертаційної роботи.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності

Порушень академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації, не виявлено.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації

Загалом, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Христини Колбасової, вважаємо за необхідне зауважити, що вона не позбавлена певних моментів, які викликають дискусію.

1. Дисертація присвячена вивченню невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, проте недостатньо уваги приділено аналізу взаємозв'язку між категоріями «розвиток мовлення» та «невербальний інтелект». Хоча в роботі автором неодноразово згадується, що кохлеарна імплантація впливає на розвиток мовлення, відсутній поглиблений аналіз того, як саме рівень мовленнєвого розвитку може впливати на формування різних компонентів невербального інтелекту (когнітивного, особистісного, соціального). Це є важливим аспектом для означеної тематики, оскільки мовленнєвий розвиток тісно пов'язаний з когнітивними процесами, соціальною взаємодією та емоційним розвитком дитини, її становленням та подальшими процесами формування компетентностей, соціалізації загалом.

2. Дисертанткою недостатньо глибоко розкрито вплив соціальних факторів на формування невербального інтелекту. У роботі описано важливість соціальної компоненти, батьківського ставлення, але механізми цього впливу розкрито не повною мірою. Було б доцільно розширити аналіз соціальних детермінант, таких як стиль виховання, соціально-економічний статус сім'ї, особливості взаємодії з однолітками на формування невербального інтелекту у дітей з кохлеарними імплантами. Це сприятиме формуванню більш повного уявлення про

відповідний процес та розробленню ефективніших стратегій психолого-педагогічного супроводу.

3. Запропонована автором модель невербального інтелекту має ґрунтовний опис змісту її основних компонентів. Водночас їх операціоналізація виявляється дещо звуженою та охоплює лише окремі показники. У зв'язку з цим вибір відповідних методик дослідження вимагає більш вагомого обґрунтування.

4. У дисертації обґрунтовано важливість створення безбар'єрного освітнього середовища для дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, що є актуальним у контексті сучасних тенденцій інклюзії. Проте, недостатньо детально розкрито взаємодії між різними компонентами невербального інтелекту та їх вплив на адаптацію дитини в інклюзивному середовищі. Подальші дослідження в цьому напрямку могли б сприяти розробці більш диференційованих підходів до підтримки дітей з кохлеарними імплантами в освітньому процесі.

5. Звертає на себе увагу непоодинокі стилістичні, орфографічні пунктуаційні помилки в дисертаційній роботі.

Водночас, висловлені зауваження та побажання є дискусійними і не заперечують загальної високої оцінки науково-фахового рівня дисертації, що кваліфікується нами як ґрунтовне та цілісне експериментальне дослідження психологічних особливостей формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

На підставі аналізу дисертації, анотації до неї та опублікованих праць можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Колбасової Христини Василівни на тему «Психологічні особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами», є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених досліджень відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Опонент:

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри сурдопедагогіки та
сурдопсихології імені М.Д. Ярмаченка
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова.

Володимир Шевченко
Секретарка